

Horváth Attila

Az európai nagyvárosok terrorfenyegetettségének jellemzői az Iszlám Állam megjelenése előtti időszakban

DOI 10.17047/HADTUD.2018.28.E.19

Rezümé:

A nagyvárosok idilli környezetet jelentenek a terrorcsoportok számára. A magas népsűrűség és beépítettség, a viszonylag könnyen pusztítható célpontok sokasága, a városi létforma, és a kedvező működési feltételek vonzóak a terroristák számára. A tanulmány a nagyvárosok terrorfenyegetettségének jellemzőit vizsgálja az Iszlám Állam megjelenése előtti időszakban.

Kulcsszavak:

nagyvárosok; célpontok; terrrorszervezetek.

Horváth, Attila

Characteristics of the terrorist threat of European cities in the period prior to the appearance of the Islamic State

Abstract:

Towns and cities create potentially favourable environment for terrorists. Large population, built-up density, the large number of easily destroyable targets, urban existence, and the advantageous operational conditions are all appealing for terrorists. Present study examines the characteristics of threat from terrorism in big cities, before the appearance of the Islamic State.

Key words:

cities; targets; terrorist organizations.

Hadtörténelmi példák sora bizonyítja, hogy a stratégiai jelentőségű városok birtoklásáért folytatott ostromok és csaták esetenként hasonló jelentőséggel bírtak, mint a nyílt terepen vagy a tengereken vívott ütközetek. A XX. században jelentős mértékben fejlődött a haderők tűzereje, megjelentek és elterjedtek az ABV-fegyverek.

Az első és a második világháborúban, majd az azt követő helyi háborúkban a rommá bombázott és a szétlőtt városokat hosszan lehetne sorolni. Stephen Graham, a városok biztonságával foglalkozó kutató egyik legfontosabb művében a következő városok példáját említi: Bejrút, Coventry, Drezda, Hamburg, Hirosima, Leningrád, London, Nagaszaki, Phnom Penh, Szarajevó. (Graham, Stephen 2003) Ebbe a sorba lehet illeszteni Budapestet is. A magyar főváros súlyos károkat szenvedett el a második világháborúban a szovjet ostrom alatt és az 1956-os Forradalom és Szabadságharc idején is. A figyelmes járókelők a belvárosban még mindig felfedezhetik a lövések nyomait.

A modernkori terrorcsoportok is felismerték a nagyvárosi tér jelentőségét a célpontok kiválasztásában és a kedvező működési feltételek által nyújtott lehetőségekben. A tanulmány az európai városok elleni terrortámadások jellemzőit tárgyalja az 1960-as évek végétől 2015-ig, az Iszlám Állam működésének kezdetéig.

A dinamikusan fejlődő urbanizáció

A XX. század második felében a városiasodás üteme felgyorsult. A városlakók számának növekedése az ezredfordulót követő időszakban is jellemző maradt,

miközben a Föld népessége folyamatosan növekvő tendenciát mutat. Michael Pacione városkutató elemzése szerint a világ fejlett¹ régióiban a városlakók aránya 1970-ben 57,4%, 1994-ben 74,7% volt és becslése szerint 2025-ben 84,7% lesz. A fejlődő régiókban² a lakosság 1970-ben 25,1%-a, 1994-ben 37,0%-a élt, és várhatóan 2025-ben 57%-a él majd a városokban. (Pacione, Michael 2009, 71.) A városi népességrobbanás mértékét arányait jól érzékelteti, hogy Ázsiában 1970-ben összességében kevesebben éltek, mint a városi lakosok várható nagysága lesz 2025-ben. (Horváth L. Attila 2014)

A nagyvárosok terror-fenyegetettségének általános jellemzőit nem lehet megérteni, és nem szabad tárgyalni az urbanizációs folyamatok biztonságra gyakorolt hatásainak megértése nélkül. A városiasodás jelenségét, folyamatait több tudományág és tudományterület vizsgálja és elemzi. Az urbanizáció számos olyan komplex jelenséggel jár, amelyek már napjainkban is komoly biztonsági kihívásokat jelentenek napjainkban is és jelenteni fognak a jövőben is. Ezért a biztonsággal és biztonságpolitikával foglalkozó szakemberek nem kerülhetik meg a városiasodással járó kockázatokat. (Horváth L. Attila 2014)

Enyedi György már az 1980-as évek második felében arra figyelmeztetett, hogy az Európában és Észak-Amerikában alkalmazott módszereket és modelleket nem lehet a fejlődő régiókban alkalmazni. Szerinte a városiasodás folyamatainak vizsgálatánál az egyes régiók társadalmi, gazdasági és egyéb sajátosságait figyelembe kell venni. (Enyedi György 1988) Ez megállapítás a városok biztonságára is igaz.

A dinamikusan fejlődő nagyvárosok lakóinak és vezetőinek olyan rizikófaktorokkal kell szembe nézni, amelyek a globális biztonságot veszélyeztetik. Ráadásul a tér jellemzői miatt ezek összeadódhatnak és hatványozottabban hatnak. (Horváth L. Attila 2014) Michael Pacione szerint a városok élhetőségét olyan tényezők nehezítik, mint a demográfiai, a szociális a technológiai, a gazdasági, a kulturális és a politikai faktorok. (Pacione, Michael 2009, 4–5) Pacione véleményének igazságát nehéz lenne kétségbe vonni, az általa fontosnak tartott szempontokat sem ajánlatos leszűkíteni. Ehelyett a kibővítésük kívánatos lenne például a globális felmelegedés vagy a biztonság problémaköreivel.

Az egyes rizikófaktorok eltérő veszélyforrásokat generálhatnak a fejlődő és a fejlett világban. A fejlődő világban a népességszám növekedése miatt egyre nehezebb az alapvető infrastrukturális életfeltételek biztosítása. A dél-amerikai, afrikai és ázsiai térségekben ijesztő mértékeket ölt a nagyvárosokba betelepülő képzetlen tömeg. Ezekben a városokban komoly feladatot jelent az alapvető létszükségletek biztosítása, a nyomor felszámolása vagy a szervezett bűnözés elleni küzdelem. (Orbók Ákos 2017) A probléma a fejlett ipari országokban nem jelentkezik ilyen élesen. A fejlett országokban főként az jelent gondot, hogy korunk posztmodern társadalmában a városlakóknak hihetetlen mértékben megnőtt a függősége azoktól a szolgáltatásoktól, amelyek az infrastruktúra-rendszerekhez kapcsolódnak.

Az urbanizációval foglalkozó tudományágak a nagyvárosi minősítés kritériumát a lakosság számban szokták megadni. Ez természetesen a településszerkezet eltérő jellemzői miatt országonként változik. Európai szinten általában a 700 000–800 000 lakostól számít egy város nagyvárosnak. Enyedi György ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a lakosság száma nem minden esetben mérvadó, példaként említi Genfét. A svájci város lakosainak száma nem éri el a

¹ Pacione a fejlett régiókhoz Ausztráliát, Új-Zélandot, Európát, Japánt és Észak-Amerikát sorolta.

² Pacione a fejlődő régiókhoz Afrikát, Ázsiát (Japán nélkül), Latin-Amerikát, Óceániát (Ausztrália és Új-Zéland nélkül) sorolta.

200 000 főt, a nemzetközi pénzügyi életben betöltött szerepe miatt mégis nagyvárosnak kell tekinteni. (Enyedi György 1988) Ezt az analógiát átvéve, a terrorfenyegetettséggel kapcsolatban kiemelten érdemes kezelni azokat a városokat, amelyekben jelentős pénzügyi- gazdasági szervezetek működnek. Célszerű idesorolni a szimbolikus jelentőségű történelmi emlékhelyeket, turisztikai központokat, a városokban működő veszélyes ipari üzemeket és a kritikus infrastruktúrákat.

A városi gerilla-hadviselés és a terrorizmus kapcsolatának elméleti háttere

A gerilla-hadviseléssel kapcsolatos elméleti gondolkodás gyökerei a napóleoni háborúkhöz vezethetők vissza. A kérdéskörrel a XIX. századi hadtudomány olyan klasszikusai is foglalkoztak, mint Clausewitz, Gneisenau vagy Davidov. Az 1920-as évektől felerősödő gerillaháborúk vagy partizán-harcmodor tapasztalatait Mao Ce-tung, Joszip Broz Tito, Vo Nguyen Giap és Ernesto Che Guevara foglalták elméleti keretbe. Közülük Che Guevara volt az, aki felismerte, hogy a forradalmi háború döntő szakaszában, a gyorsabb siker elérése érdekében a fegyveres küzdelem súlypontját át kell helyezni a városokba. (Che Guevara 2007, 80.)

Az 1960-as években a városi tér jelentőségét a marxista teoretikusok is felismerték. A spanyol születésű Abraham Guillen 1966-ban egy alapvető munkát írt, amelyet az Uruguayban tevékenykedő, szélsőbaloldali Tupamaros terrorszervezet alkalmazott is. Guillen művét Donald C. Hodges *Philosophy of the Urban Guerrilla* címmel angol nyelven, szerkesztett formában tette közzé, amelyet a William Morrow kiadó jelentetett meg. (Jones, Anthony James 2007) A brazil kommunista, Carlos Marighella is felismerte a városok jelentőségét. Az erről vallott nézeteit *A városi gerilla kis kézikönyve* című munkájában foglalta össze. (Forgács Balázs 2008)

Az elméleti háttér vizsgálatát főként Marighella munkájának elemzésére korlátozom. Marighella sokkal nagyobb ismertséget kapott, mint Guillen. A nemzetközi szinten elismert történész, Walter Laqueur szerint ez annak köszönhető, hogy a brazil kommunista személyesen is részt vett fegyveres küzdelemben és műve könnyen érthető taktikai kérdésekkel foglalkozik. (Laqueur, Walter 2004)

Túlzás nélkül kijelenthető, hogy Marighella műve több szempontból is időtálló, bizonyos mértékben ma is korszerűnek számít. A követendő taktikát összehangolta a lehetséges és az általa ajánlott célpontokkal. Az alábbi lehetséges célobjektumokat ajánlotta a városi gerilláknak:

- kereskedelmi bankok;
- kereskedelmi raktárak, gyárak, beleértve a fegyvergyárakat és lőszerüzemeket is;
- kisebb katonai bázisok;
- rendőrségi objektumok;
- börtönök;
- kormányzati intézmények;
- televízió-állomások, lapszerkesztőségek;
- kormányzati logisztikai központok, rendőrségi és katonai járművek, katonai és polgári páncélozott járművek, vonatok, hajók és repülőgépek (Marighella, Carlos 2006).

A lehetséges célszemélyek között kiemelt szerepet kaptak a politikai vezetők, a fegyveres szervek tisztjei, az üzleti érdekeltségek és vállalkozások vezetői. Marighella fontosnak tartotta még az észak-amerikai üzletemberek, diplomaták, turisták és üzleti érdekeltségek elleni merényleteket is. (Marighella Carlos 2006)

Marighella kézikönyve nagy hatással volt az 1970-es években a városokban tevékenykedő dél-amerikai és nyugat-európai terrorcsoportokra. Az azonban biztos, hogy a titkosszolgálatok, a rendészeti szervek és a biztonságpolitikai szakemberek az új harcmodor elterjedését veszélyesnek ítélték meg. Különösen az alkalmazott taktika komplexitását tartották aggályosnak, mert a robbantásos terrorakciók ugrásszerűen növekvő számára, az emberrablásokra és a túszejtő akciókra a rendvédelmi szervek csak lassan tudtak megfelelő válaszokat adni.

Marighella részletesen foglalkozott a taktikai elemekkel. Az emberrablásoknál hármas célt jelölt meg: a bebörtönzött társak szabadon bocsátásának követelését a túsok elengedésért cserébe; a népszerű, ismert személyek elrablásával politikai és propaganda célok elérését, illetve az úgynevezett „nyugati világhoz” sorolt országok állampolgárainak fogva tartásával zsarolni a kormányaikat. (Forgács Balázs 2012) A szerző alaposságára jellemző, hogy a logisztikai kérdésekkel is részletesen foglalkozott, mégpedig a lehetséges célpontok és a követendő taktikával összhangban.

Érdemes megjegyezni, hogy a városok szerepére a XX. századi klasszikus gerilla, és terrorista-hadviselést követők körében kiemelt figyelmet szentelnek. A Mao Ce-tung tanítványának számító Abimael Guzmán, a perui Fényes Ösvény terrorszervezet egyik főideológusa a rurális területek feletti ellenőrzés megszerzését és bázisok kiépítését követően a kormányzati győzelem kivívásának zálogát a városok blokád aláhelyezésében látta. (Clutterbuck, Richard, 1990)

A Fényes Ösvény sikertelensége nem Guzmán elméleti munkásságának minősége miatt következett be. A terrorszervezet elszigetelődését sokkal inkább az okozta, hogy vidéki lakossággal szemben megfélemlítést és rendszeres erőszakot alkalmaztak, így egy erős tömegbázis kialakítására nem volt esély.

A városi gerilla-hadviseléssel, a terrorszervezetek nagyvárosi célpontok elleni akcióival kapcsolatos elemzések és vizsgálatok az 1960-as évek végétől kezdődően az úgynevezett nyugati világhoz tartozó országok felkeltették a kutatóintézetek, egyetemek szakemberei figyelmét és számtalan mértékadó publikációt jelentettek meg. Magyarországon e tekintetben lemaradás tapasztalható, a városi hadviselés kérdéseivel érdemben tudományos csak nagyon kevesen foglalkoztak. A kevés kivétel közé tartozott a Stratégiai Védelmi Kutató Intézet alapítója és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Doktori Iskolájának alapító vezetője: Kőszegvári Tibor. Napjainkban az aszimmetrikus és a városi gerilla hadviseléssel kapcsolatban Forgács Balázs, Kis Álmos Péter, Somkúti Bálint és Resperger István által publikált könyveket, tanulmányokat és cikkeket lehet szakmailag ajánlani a téma iránt érdeklődő kutatóknak és oktatóknak.

A térjellemzők és a célpontok sokasága

A városi tér jellemzői sokkal inkább kedveznek a posztmodernkori terrorcsoportoknak, mint a vidéki térségekké. A rurális térségekben a terrorcsoportok működéséhez a földrajzi feltételek és adottságok csak azokon a területeken kedvezők, ahol kiterjedt erdőségek, sivatagok és hegységek találhatók. Az állítás bizonyítására – a teljesség igénye nélkül – érdemes számba venni, hogy hogyan alakultak ki a rurális tereken tevékenykedő terrorcsoportok:

- Afrikában: Etiópia, Rhodézia, Szomália, Szudán, Uganda.

- Ázsiában: Afganisztán, Banglades, Ceylon (1972-től Sri Lanka), Fülöp-szigetek, India, Indonézia, Jemen, Kambodzsa, Libanon, Malajzia, Kambodzsa, Pakisztán, Törökország (Kurdisztán), Vietnám.
- Latin-Amerikában: Guatemala, Kolumbiai, Nicaragua, Peru, Salvador. (Clutterbuck, Richard 1990)

A felsorolásból látható, hogy geopolitikai³, földrajzi és társadalmi okokból Európa nem tartozik ezek közé a térségek közé. Ezzel kapcsolatban a mértékadó izraeli terrorizmus-szakértőnek számító Ariel Merari egyik művében meg is jegyezte, hogy a világtörténelem talán legrövidebb háborúja vagy terrorhulláma lett volna, ha az Ideiglenes Ír Köztársasági Hadsereg (Provisional Irish Republican Army – PIRA) Ulsterben, vagy a Vörös Brigádok Olaszországban akart volna területeket az ellenőrzése alá vonni és bázisokat kiépíteni. (Merari, Ariel 2006)

A városi tér és életforma sokkal inkább kedvez a terrorcsoportoknak. Ebben olyan tényezők játszanak szerepet (a terület beépítettsége és a magas népsűrűség mellett), hogy a nagyvárosokban koncentrálódnak a politikai, közigazgatási, gazdasági, kulturális, turisztikai és szórakoztató intézmények és az ezeket kiszolgáló infrastruktúrák. (Horváth Attila 2006) Mindezek a tényezők a lehetséges célpontok sokaságát „kínálják” a terrorszervezetek számára. A statisztikai adatok és a terrortámadások tapasztalatai alapján:

- kulturális létesítmények (mozik, színházak, kiállítások);
- bevásárlóközpontok, piacok;
- vallási szenthelyek (kegyhelyek, templomok, mecsetek és zsinagógák);
- közlekedési járművek, létesítmények (autóbuszok, taxik, vasúti- és metrószerelvények, repülőgépek, vasúti- és autóbusz-pályaudvarok, állomások, metróállomások, alagutak);
- szolgáltatások (posták, csomagküldő vállalkozások);
- oktatási intézmények (elsősorban etnikai és vallási hovatartozás alapján működő iskolák);
- politikai szervezetek és pártok irodái;
- szórakozóhelyek (kávézók, éttermek, bárók, lokálok, gyorséttermek);
- a multinacionális vállalkozások létesítményei (bankok, irodák, képviseletek);
- közforgalmú terek, utcák, nyilvános parkolók (elsősorban rendezvényekhez kötöttek például választási és más jellegű politikai nagygyűlések);
- az igazságszolgáltatás épületei (bíróházak és ügyészségek);
- kormányzati, közigazgatási és rendészeti szervek épületei;
- diplomáciai szervek (nagykövetségek rezidenciák, konzulátusok).
- egyéb célpontok. (Horváth L. Attila 2014)

A lehetséges célpontok kiválasztása több tényezőtől függ. Egyrészt befolyásolhatják a városi építéset jellemzői, a sérülékeny, viszonylag könnyen támadható létesítmények száma, elhelyezkedése és megközelíthetősége, az esetleges menekülési útvonalak rendelkezésre állása. Másrészt meghatározó jelentősége van a terrorcsoportok stratégiájának és céljainak.

A konvencionális hadviselésben is folyamatos változáson megy keresztül a pusztítandó objektumok és célpontok fontossági sorrendje. A hagyományos értelemben vett és az aszimmetrikus hadviselésben a nagyvárosi célpontok

³ A bipoláris világrendszer időszakában sem a NATO, sem a Varsói Szerződés befolyási övezetéhez tartozó területen egyetlen gerilla vagy partizáncsoport tartós működésének nem lett volna realitása.

támadása olyan üzenetet is közvetít, hogy az egész ország veszélyben van. (Horváth L. Attila 2014) A szimbolikus jelentőséggel bíró „globális városok” elleni támadások politikai, pszichológiai, gazdasági és egyéb hatásai messze túlmutatnak.

Folyamatosan változó stratégiák és módszerek

A modernkori terrorizmus egyik fő jellemzője, hogy a terrorcsoportok stratégiája és a támadásaik módszere folyamatos változáson megy keresztül. David Rapoport, a modernkori terrorizmus történetét négy szakaszra osztja fel. Szerinte az első anarchista hullám a XIX. század második felétől az első világháború végéig; a második, antikolonialista szakasz az első világháború végétől az 1960-as évek végéig; a harmadik, új baloldali hullám az 1960-as évek végétől 1979-ig tartott. Az egyes szakaszok elnevezését az adott időszakra leginkább jellemző terrorszervezetek száma és veszélyessége határozza meg. A napjainkban is tartó negyedik, úgynevezett vallási szakasz 1979-ben az Iráni Iszlám Forradalom győzelmével és Afganisztán szovjet megszállásával vette kezdetét. (Rapoport, David C. 2006)

Egy másik megközelítés szerint a terrorizmust történeti szempontból alapvetően két szakaszra osztják fel: régi és új terrorizmusra. A látszólag leegyszerűsítő felosztást elfogadók szerint a régi terrorizmus korszakának az 1990-es évek második felében lett vége. A régi és új terrorizmus között szervezeti és módszerbeli különbségek mutathatók ki. Ez egyrészt azt jelentette, hogy az új típusú terrorcsoportok a katonai hierarchia helyett a szervezetépítésben a hálózatosodás felé mozdultak el, másrészt az akciók előkészítése és végrehajtásakor a magas áldozatszám elérésére törekedtek. (Neumann, Peter R. 2009)

A modernkori terrorizmus történetének a Rapoport-féle történeti felosztás szerinti harmadik szakaszában elsősorban szélsőbaloldali és széparatista terrorszervezetek jelentettek veszélyt a biztonságra. Ezek azonban általában kerültek magas áldozatszámot követelő terrorakciókat.⁴ Nem is tehettek mást, mert tartottak a társadalmi és anyagi támogatók elvesztésétől. Az aggodalmuk jogos volt, ezt igazolja a spanyol GRAPO esete is, amely egy, a felső középosztálybeli fiatalok körében közkedvelt kávézó elleni merénylet miatt szinte teljes mértékben elveszítette a támogatóit. Az 1979. május 26-án végrehajtott robbantásos merénylet kilenc halálos áldozata és 61 sérültje még a szélsőbaloldali nézetek iránt fogékony fiatalokat is elborzasztotta.

Az olasz szélső jobboldali „fekete” terrorcsoportoktól nem volt idegen a sok halálos áldozatot és sérültet követelő terrorakció. Az 1970-es években viszonylag magas társadalmi támogatást elérő „Új Rend Mozgalom” radikalizálódó tagjai a „Fekete Rend” híveivé váltak, és le akartak számolni a kereszténydemokratákkal és a baloldali pártokkal. 1982. augusztus 2-án a bolognai bíróság ítéletet hirdetett egy korábbi vonatrobbantás ügyében. A vádlottak között volt a közismert újfasiszta Mari Tutti is. Az egyik „fekete” terrorcsoport, számítva a kedvezőtlen ítéletre, egy robbantásos terrortámadást készített elő a város pályaudvarán, amelyet végre is hajtottak. Bologna főpályaudvara várócsarnokában bekövetkezett detonáció 85 ember halálát okozta és a sérültek száma meghaladta 200-at. (Rimanelli, Marco 1992). A terrortámadás azzal a következménnyel járt, hogy még az „Új Rend Mozgalom” támogatók is elfordultak a szervezettől. Így a szélső jobboldali terrorcsoportok szalonképtelenné váltak.

⁴ Ezek közül érdemes kiemelni: a nyugat-német Vörös Hadsereg Frakció, a francia Action Directe, az olasz Vörös Brigádok, a baszk ETA, az észak-ír PIRA, a spanyol GRAPO vagy a palesztin Népi Front Palesztina Felszabadításáért terrorszervezeteket.

A magas áldozatszám kerülése miatt a nyugat-európai nagy városokban a túszejtő akciók, a fegyveres támadások, célzott személyek elleni merényletek voltak a jellemző elkövetési módok. Robbantásos merényletek is történtek, de még a palesztin terrorcsoportok is kerültek az olyan lehetséges következményekkel járó terrortámadásokat, mint a 2004. március 1-jei madridi vagy a 2005. július 7-ei londoni terrortámadás sorozat. Az északi PIRA ezt úgy érte el, hogy a rendőrséget egy kódrendszer alapján értesítették az általuk elhelyezett robbanószerkezet helyéről, hogy legyen elegendő idő a környék kiürítésére. A baszk szeparatista ETA terrorcsoport erre a célra a GARA nevű lap szerkesztőségét használta.

A terrorizmus stratégiájának változására az 1990-es évek elejétől már európai nagyvárosokban is voltak már jelek. A PIRA taktikát váltott és az évezred utolsó évtizedének elején több komoly robbantásos merényletet hajtott végre Londonban, amely miatt a biztonság komplex értelmezése vált szükségessé. Az 1990-es évek elején és közepén a Párizsiak biztonságát algériai szélsőséges terroristák fenyegették. A Franciaországban elkövetett robbantásos merényletsorozataik mellett arra is találunk utalásokat, hogy 1994 karácsonyán az Air France egyik eltérített gépét az elkövetők valószínűleg Párizs légtérében akarták felrobbantani. Legalábbis, erre utalt a Marseille-ben végrehajtott bravúros túszmentő akció után a repülőgép ülései alatt talált 20 darab dinamitrúd.

A terrorizmus úgynevezett vallási szakaszában – az Iszlám Állam megjelenése előtt is – az áldozatok maximalizálására való törekvés vált jellemzővé. Túlzás nélkül állítható, hogy a fundamentalista, vallási alapon szerveződő és működő algériai, egyiptomi, japán, indiai, libanoni, pakisztáni terrorcsoportok a célpontok kiválasztásakor a legkisebb kockázat vállalása mellett, a lehető legnagyobb pusztítást akartak véghezvinni az emberi életben és az infrastruktúrákban. Vagyis, amennyiben a stratégiai és taktikai céljaik úgy kívánták és kívánják meg, a lehető legtöbb emberi élet kioltására törekedtek. (Horváth L. Attila 2014) Ez a stratégia az al-Kaida megerősödésével és hálózattá alakulásával, a 2001. szeptember 11-én az Egyesült Államok ellen végrehajtott terrortámadás-sorozat elkövetése után már általánossá vált Európában is.

Az áldozatok maximalizálására való törekvés változást hozott az alkalmazott módszerekben is. Az al-Kaida az 1990-es évek közepén egy fontos stratégiai döntés hozott, Oszama bin Laden és Ajmán al-Zavarhiri vitájából Laden került ki győztesen, aki a távoli – Egyesült Államok, Izrael és más nyugati országok – elleni harcot tartotta fontosabbnak a közel-keleti országokkal és elitekkel szemben. Ezért megkezdődött a hálózat kiépítése Európában. Az al-Kaida sikeres merényleteket hajtott végre 2004. március 11-én a madridi és 2005. július 7-én a londoni közösségi közlekedési rendszer ellen. Ilyen nagy volumenű akciókra szerencsére már nem voltak képesek, de a fenyegetést fenn tudták tartani.

Az Iszlám Állam⁵ európai nagyvárosok elleni terrortámadásai a terrorszervezet által alkalmazott módszerek és célpont-választások miatt egyben új kihívásokat jelentettek a terrorizmus elleni küzdelemben. A robbantásos merényletek a menekülési útvonalak tudatos második robbantását több akciónál is alkalmazták. A közlekedési célpontok mellett a korábbi évtizedekben főként Izraelben meghonosodott „buldózeres támadások” mintájára tehergépjárműveket és más közlekedési eszközöket használnak a különböző nyilvános helyszínek ellen. A világ közvéleménye döbbenettel vette tudomásul, hogy az Európai Unió és a NATO egyik meghatározó tagállamának, Franciaország fővárosában, Párizsban 2015

⁵ A dzsihádisták terrorszervezetek térnyeréséről lásd bővebben Kis-Benedek József: Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. 279. p. ISBN 978 963 327 739 3.

novemberében egy több helyszínen fegyveres terrortámadás történt, mint a pakisztáni székhelyű Laskar-Taiba terrorcsoport 2008. novemberi Mumbai elleni terrortámadás-sorozatakor. Az Iszlám Állam Európában a célpontok kiválasztásakor, olyan „puha célok” ellen támadt, amelyeknek veszélyeire a szakértők már korábban is felhívták a figyelmet. Ezek közé tartoznak a nyilvános terek, ünnepi rendezvények, karácsonyi vásárok, koncertek és más jellegű tömegrendezvények. Az Iszlám Állam a korábbi terrorszervezetekhez képest sokkal hatékonyabb az áldozatok maximalizálásában.

Kedvező működési feltételek

Néhány kivételtől eltekintve, a terrorcsoportok a nagyvárosokban, így Európa nagyvárosaiban is nagyobb biztonságban létezhetnek, mint a rurális területeken. Mozgásszabadságuk akár a közösségi közlekedési rendszer igénybevételével, szinte korlátlan. A több százezres vagy milliós lakosságszámú nagyvárosokban több lehetőség van a terrorcsoportok tagjainak az elrejtőzésére, illetve a mindennapi élet feltételeinek megteremtésére.

A terrorcsoportok az új tagjaik kiképzésekor nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a megtanítsák a jelöltjeiknek a lakókörnyezetbe való beolvadás elemi szabályait. A konspirációs fogások begyakorlása és betartása hálózati érdek. Az al-Kaida megtalált, és feltételezett kiképzési kézikönyve szerint a belépő tagok felkészítésekor igyekeztek a legapróbb részletekre is ügyelni. Arra hívták fel a figyelmet, hogy a nyugati nagyvárosokban a szervezethez tartozó aktív és „alvó” tagok és támogatóik ne tegyenek semmi olyat, amelyből arra lehet következtetni, hogy az illető fundamentalista iszlámhoz kötődik. Az ajánlásuk szerint tartózkodni kell a szakáll és a hosszú ingek viseletétől, a Korán olvasásától és a muzulmán közösségek látogatásától. (Terrorist Training Manual 2000) Más terrorista szervezetek is nyilvánvalóan azt követelik, hogy minél jobban illeszkedjenek a környezetükhöz. A városokban erre nyilvánvalóan összehasonlíthatatlanul jobbak a lehetőségek, mint a falvakban.

A városi tér kedvező logisztikai lehetőségeket kínál. Megfelelő pénzügyi háttérrel viszonylag könnyen lehet biztosítani a mindennapi lét feltételeit. A terrorakciókhoz a szükséges felszerelések – főként fegyverek és robbanóanyagok – beszerzése sokkal könnyebb, mint a vidéki térségekben. Azok a bevásárlóközpontokban, a speciális üzletekben és a feketepiacon szinte minden megvásárolhatóak.

A terrorcsoportok alkalmazhatják a különleges erők készletezési gyakorlatát: vagyis felszereléseket és különböző anyagokat rejthetnek el temetőben, elhagyott létesítményekben és más jó álcázást biztosító helyszíneken. (Bodoróczy János 2010) A nagyvárosok a kommunikációs lehetőségek szélesebb és biztonságosabb tárházát biztosíthatják, a szolgáltatók nagyobb választékával, a wifi-kapcsolattal rendelkező nyilvános helyekkel és a futárok könnyebb rejtett mozgásával. (Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkúti Bálint 2014) Az átmeneti vagy tartós finansziális hiányt a nagyvárosokban sokkal könnyebb pótolni a bűnözésből származó jövedelmekkel.

Az észak-amerikai és nyugat-európai nagyvárosokban a politikai korrektség és multikulturalizmus számos olyan biztonsági kérdést is felvet, amelyet a liberális demokráciák csak nagyon nehezen tudnak kezelni. A demokratikus elvek alapján a politikai elitiek által szorgalmazott jelenség azonban a várt pozitív hatások helyett széttöredezettséget eredményezett, amely növelte a biztonsági kockázatokat. A multikulturalizmus viszonyát a terrorizmushoz egy sajátos kettősséggel lehet

jellemezni. A terrorcsoportok a lehető legnagyobb mértékben kihasználják a demokratikus kereteket. A multikulturális városokban a kisebbségek szabadon gyakorolhatják a vallásukat és a politikai véleményüket is szabadon kifejezhetik. Ezeket a demokratikus kereteket használják ki a terrorcsoportok nézeteik terjesztésére és új tagok toborzására. A multikulturalizmus és a terrorizmus kettősége másik oldalról azt jelenti, hogy miközben a terrorcsoportok maximálisan kihasználják a működésükhöz és a másság tisztelete által biztosított lehetőségeket, aközben a demokratikus társadalmak intézményét és intézményrendszerét akarják elpusztítani.

A demokratikus társadalmak egyik nagy kihívása, hogy a kormányzat és az állami szervek miként reagálnak a terrorfenyegetettség kihívásaira. A magas készség óhatatlanul csorbítja a személyiségi jogokat. A veszély elbagatellizálása nem csupán a terrorcsoportoknak kedvez, hanem a demagóg, szélsőséges politikai erőknél is. Erre a sajátos kettőségre a liberális demokratikus rendszernek választ kell találni.

A médiát akarva-akaratlanul a terrorizmus „kéretlen szövetségesének” lehet minősíteni. (Horváth L. Attila 2014) A terrortámadásokra a nagy városokban a média sokkal könnyebben és érzékenyen reagál. Ez nem új keletű jelenség. Walter Laquer a terrorizmus addigi történetét feldolgozó, elsőként 1977-ben megjelent könyvében latin-amerikai terroristák véleményére hivatkozva fejt ki: *„... ha egy csoport a városban egy épületben helyez el robbanószerkezetet, akkor annak sokkal nagyobb hírértéke van, mint a rurális térségben végrehajtott akcióban 30 kormánykatonát tennének harcképtelenné. Az előbbi az újságok főcímét jelentené, míg az utóbbi egy kis hírt az utolsó oldalon”*. (Laquer, Walter 1999, 109)

Laquer megállapítása napjainkban valószínűleg elveszítette igazságtartalmát. Az viszont ma is igaz, hogy a városi tér jellemzői, infrastrukturális ellátottsága kedvez a televíziós stábok, a rádiók, az elektronikus és írott sajtó munkatársainak. Sokkal könnyebb megközelíteni a terrorcselekmények helyszíneit, megteremteni a tudósítások továbbításához szükséges technológiai feltételeket. Így viszonylag rövid idő alatt értesül a terrortámadásról, a hír értékét pedig fokozzák a videós és fotós illusztrációk.

A nagyvárosokból könnyebb tudósításokat küldeni még akkor is, ha a hatóságok hírzárlatot rendeltek el vagy a terrorakciók helyszíne körül biztonsági zónát építettek ki. Még az ilyen esetekben is több közvetlen és közvetett szemtanú megszólaltatásával színesíteni lehet a helyszíni beszámolókat.

A közösségi média szerepét egy Európán kívüli példával lehet jellemezni. 2013. április 15-én egy csecsen származású testvérpár robbantásos merényletet követett el a Boston Maratonon. A különböző internetes felületeket alkalmazó közösségi média-felhasználók szinte valós időben osztották meg az új híreket, képeket és videókat.

Etikai szempontból példamutató lehet, ahogy az amerikai online tartalomszolgáltatók a gyorsan beérkezett kommentek nagy részét azonnal törölték, mert azokban az akkor még ismeretlen elkövetők lehetséges arab származására vagy muzulmán vallására utaltak. A szigorú moderálási elveket még krízis helyzetben is alkalmazták. Ugyanakkor egy negatív jelenségnek is tanúi lehettünk, amely a jövőben komoly kockázatot jelenthet. A közösségi oldalakon megjelent a „csináld magad” antiterrorizmus. A blogerek nem törődtek a személyiség jogokkal és az általuk meggyanúsítottak biztonságával. Az ellenőrizhetetlen, óriási hírveréssel valójában nem segítették, hanem akadályozták a nyomozást.

Az infrastrukturális hálózatok biztonsága és sérülékenysége

Az egyre fejlettebb technológiai rendszerektől való függőség a szenvedélybetegségekhez hasonlítható. A hétköznapi emberek döntő többségében csak akkor tudatosul, mi mindent vesznek természetesnek, ha valamilyen okból működési zavarok lépnek fel. (Macaulay, Tyson 2008, 2–3.) A fejlett, feltörekvő és a fejletlen régiókban egyaránt olyan mértékben nőttek a társadalmi egyenlőtlenségek, amelyek a szervezett bűnözés és a terrorizmus megerősödéséhez vezethetnek. Az ilyen jellegű társadalmi feszültségek hatásai alól az úgynevezett nyugati világ nagyvárosai sem vonhatják ki magukat. A társadalmi egyenlőtlenségekből, az infrastruktúra hiányától való függőséget vagy a fejlett technológiáktól való függőségből eredő kockázatokat a nemzetközi szakirodalom „urbánus Achilles saroknak” nevezi. (Graham, Stephen 2010)

Korábbiakban már említettem, hogy a nagyváros működési feltételeit megteremtő infrastrukturális hálózatok bonyolult rendszert képeznek és sérülékenyek. A terrorcsoportok vagy magányos elkövetők vagy a véletlenszerűen vagy tudatosan kiválasztott célszemélyek végrehajtott támadásait a városi infrastruktúra használatával úgy szervezik meg, hogy az esetek döntő többségében az akciók célját valamilyen infrastrukturális rendszer vagy elem pusztításával érik el. A nagyvárosok közüzemi-, közlekedési-, telekommunikációs- és egyéb rendszerek biztonságát más tényezők is veszélyeztethetik, amelyek a sérülékenységet okozhatják.

Az 1990-es években az Egyesült Államokban a természeti, civilizációs katasztrófák, üzemzavarok és a szervezett bűnözés által az infrastrukturális rendszerekben előidézett rendkívüli események és a károk felszámolásának tapasztalatai rávilágítottak arra, hogy az egyes szektorok kölcsönhatásai fokozzák a sérülékenység mértékét. Az erre adott válasz a *kritikus infrastruktúra védelem* komplex szemléletének és módszerének elterjedése. A 2001. szeptember 11-ei az Egyesült Államok elleni terrortámadás-sorozatot követően a kritikus infrastruktúra védelem jogszabályi, szervezeti és módszertani hátterének kiépítése világszerte felgyorsult. (Horváth Attila 2013) A stratégiai szintű terrortámadásokat követően már nem csupán az Egyesült Államokban és Európában sorolták a terrorfenyegetettséget az infrastrukturális rendszerek biztonságos működését veszélyeztető kockázati tényezők közé.

Érdekes módon a kritikus infrastruktúra védelem rendszerének kiépítésekor a terrorizmusnak az Európai Unióban nagyobb figyelmet szenteltek, mint az Egyesült Államokban, ahol a terror fenyegetettséget – Európai Bizottsággal szemben – kiemelten, de komplex módon kezelték. (Horváth Attila 2013) A nagyvárosokban eddig elkövetett terrortámadások tapasztalatai egyértelműen bizonyították, hogy a közvetett hatások messze túlmutatnak a terrorakciók helyszínein. A terroristák által okozott károk városszerte áramkimaradásokat eredményezhetnek, lebéníthatják a telekommunikációs rendszereket, több órára, esetleg napokra közlekedési káosz alakulhat ki. Mindez olyan körülmények között jelentkezhet a terrortámadások közvetett következményeként, amikor a kormányzat, a városvezetés a rendészeti és rendvédelmi szervek, a városi infrastrukturális rendszer üzemeltetői – az egészségügyi ellátó rendszer elemeit is ideértve – a merényletek közvetlen következményeinek felszámolásával vannak elfoglalva. Az ilyen helyzetek kezelésére csak komplex terror elhárítási és veszélyhelyzeti gyakorlatokkal lehet felkészülni.

A terrorcselekményekre adandó speciális megoldásokat tartalmazó válaszok miatt az esetlegesen bekövetkező terrortámadások várható hatásait azokban a nagyvárosokban is figyelembe kell venni, ahol az incidensek bekövetkezésének jelenleg viszonylag kicsi a valószínűsége. A terrorfenyegetettség veszélyének eltűlése vagy elhanyagolása komoly következményekkel járhat. Egyebek mellett ez indokolja a kockázati tényezők és a sérülékenységi komplex elemzését, valamint a biztonsági problémák integrált megoldásainak a kidolgozását. (Horváth L. Attila 2014)

Az 1990-es években az integrált biztonsági szemlélet elterjedését az Egyesült Államok és Nyugat-Európa nagyvárosaiban – a civilizációs és természeti katasztrófák és üzemzavarok kockázatai mellett – nem a terrorizmus veszélye váltotta ki, hanem az erőszakos szervezett bűnözői csoportok számának növekedése. Ez alól London kivételt jelent, mert a PIRA korábban említett merényletei komoly fenyegetést jelentettek a brit főváros számára. A robbantásos terrorakciókra válaszul 1992-ben elkezdték kiépíteni a CCTV-kamerarendszereket, majd ezeket egészítették ki a kormányzati épületekhez és más védett objektumokhoz⁶ telepített biztonsági berendezésekkel. Később a CCTV megfigyelő rendszert és a kiegészítő biztonsági berendezéseket eredményesen alkalmazták a bűnözők azonosításában, a belvárosi behajtási tilalom betartásának ellenőrzésében vagy a korlátozott forgalmú részekre való behajtások szabályozásában. (Coaffe, Jon 2004) A CCTV megfigyelőrendszer és a kiegészítő biztonsági berendezések nem alkalmasak a terrortámadások megakadályozására, de a terroristákat a puhább célpontok elleni akciók elkövetésére készíthetjük, amely hosszabb távon növelhetik az áldozatok számát és a keletkezett károk nagyságát.⁷ A szakértők szerint a középületek tervezésénél a robbantások elleni védelmet és ellenálló képességet az eddigieknél sokkal jobban figyelembe kell venni. Még akkor is, ha az ilyen jellegű szempontok érvényesítése a kivitelezés költségeinek emelkedését idéznék elő. (Coaffee, Jon – Wood, Murakami David – Rogers, Peter 2009)

A biztonságnak ára van, de kellő odafigyeléssel nem törvényszerű az építési költségek emelkedése. Jó példát jelenhet erre, hogy a bevásárló központok gyermek-megőrzőit és pénztárait ma már nem olyan helyekre tervezik, amelyeket a robbanószerkezettel megrakott gépjárművek közvetlenül megközelíthetnek. (Horváth L. Attila 2014) A városokban az építészeti-építési technológiáknak a jövőben figyelembe kell venni a terrorizmus kockázatát és olyan megoldásokat kell alkalmazni, amelyekkel csökkenthető a sikerrel végrehajtott terrortámadások áldozatainak száma. (Kis Álmos Péter 2011)

Összegzés

Az európai nagyvárosok terrorfenyegetettsége nem új keletű jelenség. Az 1960-as évektől kezdődően, elsősorban a nyugat-európai városokban időszakonként együtt kellett és kell élni a terrortámadásokkal és azzal való fenyegetéssel is. A

⁶ Ezekhez lehet sorolni a nagykövetségeket, nagykövetségi rezidenciákat és a szimbolikus jelentőséggel bíró középületeket is.

⁷ A CCTV megfigyelőrendszer hasznos információkat szolgáltat a terrortámadások előkészítésének és végrehajtásának körülményeinek tisztázásában, valamint az elkövetők azonosításában. A kamera-felvételek elemzése után a brit hatóságok pontosan elemezheték, hogy 2005. július 7-ei londoni merényletsorozat elkövetői egy héttel az öngyilkos merényletek előtt hogyan szemrevételezték a lehetséges helyszíneket. A metrószerelvények követési idejének, a metrószerelvényekben és aluljárókban tartózkodó utasok számának meghatározása dönthetett abban, hogy hol és mikor helyezték működésbe a náluk lévő robbanó szerkezeteket.

szélsőbaloldali, szélsőjobboldali, szeparatista és palesztin terrorcsoportok kisebb veszélyt jelentettek, mint az al-Kaida vagy az Iszlám Állam csoportjai. Ennek ellenére nem szabad lebecsülni az európai szélsőséges terrorista erők megerősödésének lehetőségét.

Az al-Kaida Európában valójában két stratégiai szintű terrortámadást volt képes végrehajtani, de a fenyegetést több mint egy évtizeden keresztül képes volt fenntartani. Az Iszlám Állam ennél sajnos sikeresebb volt, és fenyegetés mértékét képesek napjainkban is fenntartani. Az Iszlám Állam az utóbbi időszakban jelentős területet veszített a közel-keleti térségben ez paradox módon kockázatot jelenthet Európában. A terrorszervezet soraiban harcoló és visszatérő nyugat-európai állampolgárok többsége valószínűleg nem lesz képes az elvárt és elfogadható életformára áttérni. Erre sajnos korábban volt példa a Szovjetunió afganisztáni kivonulását követően. A feleslegessé váló harcosok az egyiptomi, algériai terrorszervezetekhez, a boszniai muzulmán harcosokhoz vagy az al-Kaidához csatlakozott. (Horváth L. Attila 2014)

*

A terrorizmus elleni harc teendőinek megszervezéseivel kapcsolatban a közelmúltban két olyan monográfia is megjelent, amelynek ajánlásait megfontolandó figyelembe venni. Kis-Benedek József: *Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus* című könyvének és Maria-Helen Maras *A terrorizmus elmélete és gyakorlata* című monográfiájának vonatkozó részeit a döntéshozó személyek és az illetékes szervezetek állomány mellett a széles közvéleménynek is ismerni kell. A nagyvárosokban pedig a kritikus infrastruktúra védelem keretében a terrorfenyegetettség kihívásaira valós kockázatelemzéseken alapuló válaszokat és terveket kell kidolgozni.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bodoróczki János (2010): Új kiképzési követelmények a különleges erőket támogató katonák számára. Bolyai Szemle 2010. XIX. évf. 4. szám, p. 68. <http://archiv.uni-nke.hu/downloads/bsz/bszemle2010/4/04.pdf>, (letöltve 2017. 12. 01.).
- Che Guevara, Ernesto (2007): A gerillaharcos kézikönyve. Ulpis-ház Könyvkiadó. Budapest, 2007. 249 p.
- Clutterbuck, Richard (1990): Terrorism and Guerilla Warfare. Forecast and Remedies. Routledge Taylor & Francis Group. London, New York, 1990. 235 p.
- Coaffe, Jon (2004): Rings of steel, rings of concrete and rings of confidence: designing out terrorism in Central London pre and post September 11th. International Journal of Urban and Regional Research. Volume 28 Number 1 2004., pp. 201–211.
- Coaffee, Jon – Wood, Murakami David – Rogers, Peter (2009): The Everyday Resilience of the City How Cities Respond to Terrorism and Disaster. Palgrave Macmillan™. London, New York, 2009. 343 p.
- Forgács, Balázs (2008): Káosz vagy rend a gerilla-hadviselésben? Kommentár: Közösség Hagyomány Szabadság, 3. évfolyam, 2008.1 száma pp. 88–100.
- Forgács, Balázs (2012): Gerillák a városokban – Carlos Marighella és „A városi gerilla kis kézikönyve”. Sereg Szemle X. évfolyam, 2012, 4. szám. pp. 99–110.

- Graham, Stephen (2010): Disruption By Design: Urban Infrastructure and Political Violence. In.: Graham, Stephen (ed). Disrupted Cities. Routledge, Taylor & Francis Group. London, New York, 2010. pp. 111–129.
- Graham, Stephen (2003): Cities as Strategic Sites: Place Annihilation and Urban Geopolitics. In: Graham, Stephen (ed) Cities, War, and Terroris. Towards an Urban Geopolitics. Blackwell Publishing. Malden, Oxford, 2003. pp. 54–74.
- Enyedi György (1988): A város növekedés szakaszai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 115 p.
- Horváth L. Attila (2014): A terrorizmus csapdájában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014. 278. p.
- Horváth Attila (2013): A kritikus infrastruktúra védelem komplex értelmezésének szükségessége. In: Horváth Attila (szerk). Fejezetek a kritikus infrastruktúra védelemből. Kiemelten a közlekedési alrendszer. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 2013. pp. 18–37.
http://mhtt.eu/hadtudomany/KIV_tanulmanykotet.pdf (letöltve: 2013. 08.01.).
- Horváth Attila (2006): Terrorfenyegetettség: célpontok, nagyvárosok közlekedés. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények. 10. évfolyam, 2006, 3. szám, pp. 136–172.
- Joes, Anthony James (2007): Urban Guerrilla Warfare. The University of Kentucky, 2007. 222. p.
- Kis Álmos Péter (2011): Ahol a hadmérnök és a polgár találkoznak: a nem kritikus infrastruktúra védelmének szabályai és előírásai. Hadtudomány. 2011. évi elektronikus szám. pp. 1–18.
http://mhtt.eu/hadtudomany/2011/2011_elektronikus/2011_e_8.pdf
 (letöltve: 2012. 10. 25.)
- Kis-Benedek József (2016): Dzsihadizmus, radikalizmus terrorizmus. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. 279 p.
- Kőszegvári, Tibor (2009): Gerilla-hadviselés a városokban. Hadtudomány. IXX. évfolyam 1–2. szám, 2009. pp. 63–71.
- Laquer, Walter (1999): The New Terrorism. Fanaticism and the Arms of Mass Destruction. Oxford University Press. Oxford, New York. 1999. 317 p.
- Laqueur, Walter (2004): Guerrilla Warfare. A Historical & Critical Study. Transaction Publishers New Brunswick, London, Third Printing, 2004. 462 p.
- Macaulay, Tyson (2008): Critical Infrastructure: Understanding Its Component Parts, Vulnerabilities, Operating Risks, and Interdependencies. CRC Press, London, New York. 2008. 320 p.
- Marighella, Carlos (2006): Manual of Urban Guerrilla. In.: Rapoport, David C. (ed). Terrorism. Critical Concept in Political Science. Volume III. The Third or New Left Wave. Routledge Taylor & Francis Group. London, New York, 2006. pp. 3–40.
- Merari, Ariel (2006): A terrorizmus mint a lázadás stratégiája. In: Tóth, Péter (szerk.): A terrorizmus anatómiája. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006. pp. 73–114.
- Neumann, Peter R. (2009): Old & New Terrorism. Polity Press Cambridge. Cambridge, 2009. 218 p.
- Pacione, Michael (2009): Urban Geography. A Global Perspective. Third Edition. Routledge Taylor & Francis Group. London, New York, 2009. 703 p.
- Orbók Ákos (2017): A városok demográfiai változásának hatása a társadalomra I. Hadtudományi Szemle. X. évfolyam, 2017. évi 4. szám. pp. 312–325.
<http://archiv.uni->

- nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2017/2017_4/17_4_tt_orbok.pdf (letöltve: 2017. 12. 21.).
- Rapoport, David C. (2006): The Four Waves of the Modern Terrorism. In.: Rapoport, David C. (eds). Terrorism. Critical Concept in Political Science. Volume IV. The Fourth or Religious Wave. Routledge Taylor & Francis Group. London, New York, 2006 pp 3–30.
- Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkúti Bálint (2014): Gerillaharc a beton dzsungelben. In. Mészáros Károly (szerk). Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014. pp. 256–286.
- Rimanelli, Marco (1992): Foreign Comrades in Arms: Italian Terrorism and International Ties (1968-91). In.: Yonah, Alexander – Pluchinsky, Dennis A. (eds). European Terrorism. Today & Tomorrow. Brassey's (US). Inc. Washington, London, 1992. pp. 127–180.
- Terrorist Training Manual (2000): (Found in the apartment of a suspected al Qaeda member in Manchester, England, May 2000). 211 p. URL cím: http://cgsc.contentdm.oclc.org/utis/getfile/collection/p15040coll2/id/3642/file_name/3643.pdf (letöltve: 2010. 10. 29.).